

מה לחג הפורים ולפנולוגיה של הגפן? וכיצד מתחבר משה אחשוורוש הפרסי למשתאות יוון?

והשתיה היא מצוות היום, כי אחד מסעיפיו של חג הפורים הוא "חייב אדם לבסומי עד דלא ידע". ואת החיוב הזה מקיימים כהלכתו רבים וטובים לא מתוך להט שיכורים, אלא מתוך להט של קיום מצוות, ובעיני ראיתי בחורים מצוינים שבמשך כל השנה לא נגעו במשקה אלקוהולי מלבד לגימת היין מכוס הקידוש, שאף הוא אצל רבים מהם נעשה על מיץ ענבים נטול אלקוהול, והנה ביום הפורים ובסעודת הפורים הם מתכנסים אצל רבותיהם ושומים ומשתכרים כהלכת עד דלא ידע ומתוך להט מצווה, והשאלה למצווה זו מה היא עושה.

ועולות עוד שאלות...

ועולה מכך גם השאלה, האם גם יום הפורים יש בו מהחיבור לחג טבע כלשהו שנהג כאן בארץ או בממלכת פרס, שלפי עדות מגילת אסתר שלטה אז על 127 מדינות מהודו ועד כוש. ואם כן, האם קשור חג זה ונטוע בשדות ובכרמי הממלכה הגדולה ההיא והייתה מוכרת גם בקרב אנשי הממלכה בטרם המן, או שהחג הזה הוא כולו 'חג הפיס' - יום שניצלנו בו מעונשו של פרסי קנאי ושונא יהודים.

ובכל מצב חוזרת ועולה השאלה מה לחג

שבועות חג הקציר וסוכות חג האסיף. ולכל אחד מחגים אלה היתוספו במקרא ובמסורת ישראל הקשרים חדשים, ופסח הוא גם חג יציאת מצרים, שבועות הוא גם חג מתן תורה וסוכות הוא זכר להליכתנו במדבר.

כמו בארכיאולוגיה, גם בהתגבשות חגי ישראל ניתן להבחין בשכבות שונות של סיבות ונסיבות עד למקורם ההיסטורי והפרהיסטורי. וכך, אף כי בעקבות התנחלות בני ישראל כאן נוקתה הארץ מאלילים, בכל זאת נשמרו כאן חגי הטבע הקדומים, שעליהם הוספו חוויות חיים חדשות שמקורן במצוות ואירועים מאוחרים יותר. ושלא בדרכם של מהפכנים מודרניסטים, השוברים ומשליכים כל דבר מעברם, מסורת ישראל לא גרסה את מחיקת העבר, אלא את השלמתו. אחד החגים המאוחרים שנוספו לנו בתקופת בית שני, לאחר תקופת המקרא, הוא חג הפורים, שבא להזכירנו את הנס שאירע ליהודי שושן, בירת מלכות פרס. המגילה הקדומה המלווה חג זה מכילה תיאור אותנטי וכואב של תופעת האנטישמיות הממאירה שחוו מאז דורות של יהודים בגלויות השונות. ופורים, כפסח, מסמל את ההימלטות מגזירת המן הרשע וההצלה מהשמדה, והוא נחוג בתחפושות ובשתיות יין לשוכרה.

תקופת פורים מתחילים פקעי הגפן לתפוח ולהתעורר, סימן ברור כי חלפו ימי החידלון של

הגפנים, שבתקופת החורף נידמו למתות. הניצנים הם הסימן המובהק לתחיית הגפן לעונת גידול חדשה, שבסופה יתמלאו שוב חביותיו של הכורם בנוזל החשוב שיעורר את רוחו בשנה הקרובה. סיבה למסיבה ולשמחה גדולה. פורים חלף עבר, אבל המשתה בעיצומו

משה בר-יוסף / גמלאי המעבדה ע"ש ש. טולקובסקי, מינהל המחקר החקלאי

חגי ישראל קשורים לטבע הארץ הזו ויש גם יסוד לסברה כי הם המשכם של חגים שהיו מקובלים באזור זה זמן רב טרם כניסת בני ישראל לארץ. החגים הבולטים הם כמובן שלושת הרגלים, שהמקרא נתן בהם סימנים מובהקים כחגי טבע וחגים של אנשי האדמה - חג הפסח חג האביב,

ואף בברזיל, אחת מארצות הפזורה של מתיישבים ממוצא ים תיכוני. כי כאמור, חגי ישראל, כמו גם חגים שצמחו אצל הנוצרים ממסורות ישראל, לא נוצרו יש מאין אלא נשענו ביותר ממובן אחד על בסיס חגיגה של אנשי מעשה שהיו נטועים על אדמתם מקדמת דנא. וכך, גם אם רוב הציבור היהודי היום אינו יודע כיצד מעזקים את הגפן השורקה, הנה נשמרו לנו עדיין ברכות הגפן בכל קידוש ושמחת עד דלא ידע בפורים.

עוד מתברר, כי לשם פורים על שום הפור יש גם בסיס חקלאי מובהק נוסף, והוא קשור לשיטת ההגרלה ששימשה לחלוקת שטחי העיבוד המשותפים שבסביבת ישובים כבר בממלכת אשור וכנראה גם בתקופה הפרסית ואף מאוחר יותר.

השטחים החקלאיים שבסביבות הערים במסופוטמיה היו מחולקים ליחידות שהותאמו לעיבוד של משפחות בודדות, וכל יחידת קרקע כזו נקראה בשפה האכדית בשם פורו. החזקת יחידות הפורו בידי החקלאים לא הייתה קבועה והם חולקו מדי כמה שנים בהגרלה.

אגב, שיטה זו של חלוקת אדמות בהגרלה המשיכה באזור שלנו גם בתקופה האוטומנית ושיטת המושה, המקובלת עדיין במסחר בשטחי קרקע חקלאית בארץ, מבוססת גם היא על הגרלה דומה.

הנה כי כן, גם חג פורים מנציח לא רק את זכרון כרמי היין שהיו נפוצים בכל המרחב עד התקופה המוסלמית, אלא גם את שיטות הפלחה החרבה, שסיפקה את הקמח להכנת הלחם, המצות ו...אוזני המן.

ובנימה קצת פחות רצינית, כנהוג לאחר שתיית היין בסעודת פורים, כדאי להזכיר כי מזה כ-50 שנה מקיימים אחינו בני הגולה האמריקנית, ובמיוחד שכבות האינטליגנציה שם, תחרויות נאומים בקמפוסים האוניברסיטאיים מהמעלה הראשונה סביב השאלה החשובה מה חשוב יותר - השמן להכנת הלחם או הקמח להכנת אוזני המן בפורים. ואין זו שאלה קלה. טובי הפרופסורים שם, כולל חתני פרס נובל כמילטון פרידמן ומשפטים כאלן דרשוביץ, נענו לאתגר שבויכוחים חשובים אלה. וכדרכם של דברים חשובים, היום יש כבר אפילו פרק מיוחד המוקדש לכך בוויקיפדיה. ללמדנו, כי חגי ישראל מלאים לא רק היסטוריה ודינים כריזמטיים, אלא גם יין וקמח והומור ושמחה. ☞

הגפנים מתחילים ללבלב. גפנים הן שיחים המותאמים היטב לגידול באזורי הארץ השונים. ולא רק כאן, אלא גם בכל רחבי מושבות היוונים. שלא כגידולים סובטרופיים שיובאו לכאן בעשורים או במאות האחרונות דוגמת הפסיפלורה, האבוקדו, המנגו, הבננה ואפילו זני הדר מסוימים שרובם קפאו ומתו בכפור של מינוס 4-5 מ"צ, טמפרטורות השוררות בארץ אחת לכמה שנים - הגפן שורדת בתנאי סביבה קיצוניים. כי גפן נשירה היא, עלי הגפן נושרים עוד בטרם יגיעו ימי החורף הקרים וניצני הגפן, מהם יתפתחו ענפים ואשכולות הפרי של העונה הקרובה, סגורים ומוגנים היטב תחת מעטה של כמה שכבות עלי מן קטנים ויבשים. ובזכות הכיסוי המוקדם של פקעי הגפן שרדו הניצנים הזעירים את ימי החמה היוקדת בשלהי הקיץ ואת לילות הקרה הקשים בתקופת החורף...

והנה, בתקופת פורים מתחילים הפקעים לתפוח ולהתעורר. וזה סימן ברור כי חלפו ימי החידלון של הגפנים, שבתקופת החורף נידמו למתות. הניצנים הם הסימן המובהק לתחיית הגפן לעונת גידול חדשה, שבסופה יתמלאו שוב חביותיו של הכורם בנוזל החשוב שיעורר את רוחו בשנה הקרובה. והנס הזה של לבלוב הגפנים עורר את יושבי הארץ והארצות הקרובות לחגיגה משמחת, כי ידעו הכורמים בעת הבלבוב כי החיים ימשיכו ובעונה הקרובה שוב יתמלאו החביות ביין, שיפיקו מאשכולות שיצמחו על הניצנים הזעירים הבוקעים להם כעת מפקעי הגפן הרדומים.

ונזכיר את נבואת ישעיהו ס"ג: "מִדְּוַע אֶדֶם לְבָשֶׁךְ וּבְגָדִים בְּדָדִים בְּגָתִי: גִּפְנֵי דְרִבְתִּי לְבָדִי וּמַעֲמִים אֵין אִישׁ אֶתִּי וְאֶדְרָכֶם בְּאַפִּי וְאֶרְמָסֶם בְּחֶמְתִּי וְיֵז נֶחֱסַם עַל בְּגָדִי". נבואה זאת מלמדת כי פורה קשורה לדריכת הענבים שהבשילו מלובי (כך קרא פרופ' פליקס המנוח לענפוני הלבוב החדש בגפן), והיא קדמה להגרלת הפור של המן הרשע.

וסביר כי גם בעניין זה העדיפו חז"ל להסמיק את חגם של הכורמים היהודיים לא על חג דיוניסאי שנחוג על ידי עובדי האילים בארצות הסובבות, אלא על אירוע ייחודי ליהודים, שתחילתו בסכנת החיים שבחושך הגלות וסופו באור הצלתם הנסית.

אך לא רק אנחנו הנצחנו את מסורת השכרות הזו. צאצאי עמים ים תיכוניים אחרים מנציחים את מועד החגיגה הזו בקרבנלים הנחוגים בתקופה מקבילה במדינות הקתוליות שלחופי הים התיכון,

שתשתיתו בשתיית יין עד כדי שכרות ולמחצית חודש אדר, שחלה ברוב השנים במחצית הראשונה של חודש מרץ.

עיון היסטורי מגלה כי במושבות היוונים, שחלקן היו סמוכות לממלכת פרס, נהוג היה חג יין מיוחד שהוקדש לדיוניסוס במועד האביב, שחל במועד חג הפסח. ועוד מתברר, כי חג זה החליף חג קדום יותר - שנקרא מאז "הדיוניסיה הישנה", שמועדו חפץ במזויק את מועד חג הפורים. והדיוניסיה הישנה והחדשה נחגגו בשתייה ובהוללות, וקל להבין מה יביא אנשים להתהולל בפריחת האביב... ועוד עומדת השאלה למה בתקופות הקדומות הקדימו היוונים להשתכר כבר חודש קודם להופעת האביב. ועוד כדאי להזכיר, כי לדיוניסיה הקדומה היה שם נוסף, והוא 'חג פתיחת החביות', ונשאלת השאלה למה פתחו את החביות במחצית אדר, שהרי תהליך התסיסה נגמר כבר חודשים רבים קודם, ובנקודת זמן זו לא היה כל ייחוד מבחינת איכות היין ולא הייתה לכן גם כל סיבה למסיבה.

פורים ותחיית הגפן

נראה לי כי מועדו של פורים קשור לתחיית הגפן, וזו בהחלט סיבה טובה לשמחה גדולה. תקופת פורים חופפת באזורנו לתקופת השנה בה